

ECONOMIC-RIGHT PROVIDING OF SHIPBUILDING IN UKRAINE IN CONTEXT OF NATIONAL MARINE DOCTRINE

Pismenna K. S.

The article is dedicated the questions of the legal providing of marine activity in Ukraine, it is underlined it the special legal character. Today the substantial lack of legislation in the sphere of marine activity is absence in the laws of approach of the systems and complex to the questions of the legal adjusting each the types of marine activity. A legislation in the field of marine activity consists of laws, which are regulate insignificant part of relations which arise up during realization of marine policy. But the most ponderable is the support of marine complex, hat is carried out within the framework of the programs of economic development. But for today such system of the prognosis and programmatic providing does not exist. Therefore an author suggests to create the hierarchical system normatively legal acts which are directed on stimulation of marine activity on the whole and its separate kinds in particular. By the first link in this system should be the Marine doctrine.

Key words: marine activity, marine state policy, branch of law, the economical development program.

УДК 338.24

ЕКОНОМІКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ДЕРЖАВНОЇ АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

О. В. Роздайбіда, кандидат економічних наук, доцент,

О. В. Білінська, здобувач

Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого

Розглянуто економічні та правові аспекти сучасної державної аграрної політики України. Досліджено та узагальнено різні підходи щодо регулювання економічних відносин у вітчизняному агропромисловому комплексі. Обґрунтовано основні правові принципи, напрями та механізми аграрної політики на сучасному етапі.

Ключові слова: аграрна політика держави, продовольча безпека, юридичні принципи аграрної політики.

Постановка проблеми комплексного дослідження економічних і правових аспектів державної аграрної політики зумовлена тим, що розвиток аграрного сектору економіки в умовах світової фінансово-економічної та продовольчої

криз є одним із стратегічних пріоритетів державної політики України, бо в ньому створюються передумови і можливості для здійснення й удосконалення ринкових перетворень у всіх галузях економіки, оскільки Україна значною мірою є аграрною країною. Агропромисловий комплекс (АПК) має вирішальне значення у формуванні продовольчих ресурсів держави, забезпеченні суспільних потреб населення продуктами харчування та сировиною переробної промисловості.

Загальний потенціал АПК в Україні, незважаючи на його відсталість від сучасного світового рівня, досить вагомий. Водночас сільське господарство країни залишається неефективною галуззю економіки. Причин такого становища чимало. Основна з них полягає в тому, що здійснювана протягом 19 років незалежності аграрна реформа не завжди має достатнє наукове обґрунтування. На жаль, належної загальнодержавної програми радикального реформування аграрних відносин в Україні своєчасно розроблено не було. Це істотно позначилося на змісті, формах і методах аграрної реформи, що зумовило її спонтанний характер і як результат — низьку ефективність. Виходячи з цього, наукова розвідка, що в єдності аналізує соціально-економічні та правові першопричини існуючих процесів у АПК країни, є важливою та своєчасною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останніми роками вчені аграрники розробляють теоретичні засади наукового забезпечення аграрної політики держави. Важливими щодо цього є наукові дослідження таких вітчизняних учених — економістів і правників, як В. І. Андрейцев, О. М. Бородіна, А. П. Гетьман, В. П. Жушман, О. О. Погрібний, П. Т. Саблук, В. І. Семчик, О. В. Скидан, А. М. Статівка, М. В. Шульга, В. Ю. Уркевич, В. В. Юрчишин, В. З. Янчук та ін.

Водночас значна кількість досліджень і публікацій не дозволяє вважати досліджувану проблему вичерпаною, оскільки в існуючих наукових доробках недостатньо повно, з нашого погляду, висвітлюються питання змісту й особливостей запроваджуваної у сучасній Україні аграрної політики, її основних напрямів, принципів, пріоритетів, форм і методів тощо.

Формулювання цілей. Основна мета статті полягає в тому, щоб визначити економічну та правову природу поняття «аграрна політика», з'ясувати її мету, основні пріоритети та шляхи її реалізації на сучасному етапі.

Виклад основного матеріалу. Аграрна політика — це соціально-економічне і правове поняття, яке в такому розумінні вживається в багатьох країнах світу, хоча дещо по-різному тлумачаться його сутність і зміст. Про це свідчать наукові публікації в різних виданнях. Так, у праці російських вчених «Аграрна політика» [1, с. 14] зазначається, що під аграрною політикою слід розуміти сукупність ідей, цілей, засобів і методів формування й регулювання відносин між містом і селом і в самому селі, а головне — вирішувати продовольче пи-

тання. Аграрна політика, підкреслюється в цьому виданні, як і державна політика взагалі, включає стратегію і тактику соціально-економічного розвитку країни. Проте в такому визначенні аграрної політики, на наш погляд, недостатньо повно розкриваються соціально-економічна сутність і організаційно-правові аспекти цього поняття.

У вітчизняній науковій літературі зустрічаються досить різні підходи до визначення поняття «аграрна політика». Так, в Економічній енциклопедії аграрна політика держави визначається як «курс і система заходів, спрямованих на інтенсивний розвиток продуктивних сил села, вдосконалення або докорінну зміну існуючих форм власності на поліпшення умов життя й побуту його мешканців, на забезпечення сировиною промисловості та ін.» [2, с. 17]. При цьому аграрну політику держави віднесено до важливих складових елементів соціально-економічної політики, яка передбачає наукове обґрунтування стратегії і тактики розвитку аграрних відносин та шляхів розвитку села. У цьому визначенні аграрна політика розглядається як комплекс заходів, спрямованих винятково на розвиток сільського господарства та земельних відносин, що є занадто звуженим трактуванням, бо не включає таку важливу складову аграрної політики, як організаційно-правові заходи, спрямовані на сталий сільський розвиток.

У новій Енциклопедії сучасної України визначено, що «аграрна політика — це стратегічно зорієнтовані та здійснювані політико-правові, соціально-економічні, організаційно-управлінські заходи щодо сільського господарства, аграрних і земельних відносин. Метою аграрної політики України є виведення сільського господарства, соціально-економічного розвитку села, умов проживання і праці сільського населення на рівень розвинутих країн світу» [3, с. 153]. У цій дефініції, на наш погляд, розкривається сутність аграрної політики як комплексу економічних, правових, соціальних та інших заходів, спрямованих на сільське господарство та земельні відносини стосовно сучасного стану й перспектив його розвитку та сталого сільського розвитку.

Як справедливо твердить академік П. Т. Саблук, у найбільш загальному аспекті аграрна політика держави являє собою розробку її владними структурами і практичне здійснення великої сукупності правових, організаційних, економічних, наукових, соціальних, кадрових та інших заходів із метою забезпечення такого розвитку аграрної сфери економіки, який би повністю відповідав продовольчим потребам країни [4, с. 5]. У цьому визначенні аграрної політики держави на перше місце поставлені правові заходи, хоча його автор — економіст. І це цілком слушно, бо аграрна політика держави визначається передусім Конституцією України, законами України та іншими нормативно-правовими актами.

На сучасному етапі вагому роль у царині формування й реалізації аграрної політики України мають такі закони України: «Про основні засади державної

аграрної політики на період до 2015 року» [5], «Про державну підтримку сільського господарства України» [6], «Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві» [7], «Про сільськогосподарську кооперацію» [8] та ін.

Першоджерелом усієї правової системи, й зокрема галузі аграрного права, є Конституція України 1996 р. як Основний Закон держави. Згідно зі ст. 8 Конституції у країні визначається й діє принцип верховенства права. Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони й інші нормативно-правові акти, які приймаються, мають відповідати їй. Отже, закони та інші нормативно-правові акти, що регулюють аграрні відносини, служать джерелами аграрного права, оскільки відповідають Конституції України [9, с. 4].

Перш за все аграрна політика держави ґрунтується на положеннях Конституції про право власності на землю та інші природні ресурси (ст. 13); визнанні землі «основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави». При цьому «право власності на землю гарантується», воно «набувається і реалізується громадянами, юридичними особами та державою виключно відповідно до закону» (ст. 14). Стаття 41 Конституції України гарантує право приватної власності кожній людині, а ст. 42 — проголошує право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом [9, с. 11–12].

Реалізація аграрної політики держави передбачає стабілізацію системи і змісту повноважень органів державного регулювання сільського господарства. Сьогодні в Україні такими органами є:

- законодавчої влади: Верховна Рада України;
- державної виконавчої влади: Президент України, Кабінет Міністрів України;
- на місцях: місцеві органи державної адміністрації та органи місцевого самоврядування.

Крім загальнодержавних органів управління створено систему органів галузевої компетенції. До них належать: Міністерство аграрної політики України, Аграрний фонд, управління агропромислового розвитку обласних і районних державних адміністрацій.

У Законі України «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року» передбачено, що ця політика ґрунтується на національних пріоритетах і враховує необхідність входження України до світового економічного простору. Складовими державної аграрної політики, як зазначено в законі, є комплекс правових, організаційних і економічних заходів, спрямованих на підвищення ефективності функціонування аграрного сектору економіки та розв'язання соціальних проблем сільського населення й забезпечення комплексного і сталого розвитку сільських територій. Проте, як слушно зазначає О. В. Скидан [10, с. 55], можна висунути до даного Закону

ряд зауважень і пропозицій щодо його змісту й суті, врахування котрих, як вважається, дало б змогу суттєво підвищити ефективність державної аграрної політики. По-перше, відсутність у Законі самого визначення поняття «державна аграрна політика». По-друге, при широкому спектрі галузей і сфер діяльності, на які поширюється аграрна політика, основні її пріоритети, визначенні у ст. 3 Закону, стосуються практично винятково питань розвитку сільського господарства. У той же час гарантування продовольчої безпеки, яке визначено головною стратегічною метою аграрної політики, потребує врахування значно ширшого кола питань, пов'язаних, зокрема, із заготівлею, зберіганням, переробкою, реалізацією продовольчої продукції, її якістю, безпекою тощо.

У цілому особливістю нормативно-правових методів реалізації державної аграрної політики на сьогодні є те, що, по-перше, названі та інші закони і нормативно-правові акти носять занадто загальний характер, не містять конкретних механізмів, за допомогою яких держава чітко впливала б на процес функціонування аграрного сектору економіки, який гарантує продовольчу безпеку країни; по-друге, відсутнє у повному обсязі фінансове забезпечення прийнятих законів; по-третє, має місце невиконання законів та інших нормативно-правових актів, тобто низька виконавча дисципліна. Отже, сучасне законодавче забезпечення аграрної політики в Україні потребує удосконалення.

Удосконалення правового забезпечення державної аграрної політики України має передбачати такі основні напрями:

- законодавча діяльність із механізмом санкцій;
- пряма державна підтримка аграрних товаровиробників (субсидії, дотації, субвенції і т. п.);
- податкова та митна політика;
- цінова політика, спрямована на досягнення паритету цін на сільськогосподарські та промислові товари;
- вирішення соціальних проблем на селі та забезпечення комплексного і сталого розвитку сільських територій;
- інтеграція законодавства України до європейських стандартів і стандартів СОТ.

За сучасних умов істотна державна підтримка потрібна саме селу як соціально-економічній структурі, основі нації, джерелу її культури і духовності. Село — це не тільки сільськогосподарське виробництво. Село — це також дороги, газо- та водопостачання, каналізація, зв'язок, медицина, освіта, побутове обслуговування тощо. Тому Україні потрібна така аграрна політика, яка б забезпечувала комплексний підхід до розвитку села — такий підхід, при якому в центрі уваги перебувала би людина, що живе в сільській місцевості.

Політика держави відносно аграрного сектору не може бути раз і назавжди даною. Для кожної конкретної країни у певний період її історичного розвитку

вона залежить від рівня економічного і соціального розвитку держави, збалансованості попиту і пропозиції на аграрних ринках. Отже, державна аграрна політика як складова соціально-економічної політики держави є історичним явищем. У її змісті відображаються особливості етапного розвитку сільськогосподарства, усього селянського життя країни [11, с. 101].

Після здобуття незалежності державна аграрна політика в Україні була спрямована на кардинальну реорганізацію села. На першому етапі її здійснення, у 1991–1999 рр., суть аграрної політики зводилася до трансформації відносин власності на землю і засоби виробництва, а також форм господарювання. Цей період характеризується політичним протистоянням у формуванні передумов для приватизації землі та майна, реорганізації колгоспів і радгоспів. Ще не було вироблено достатніх теоретичних і практичних напрацювань щодо аграрних перетворень, не було розроблено й ухвалено на законодавчому рівні концепцію ринкових перетворень аграрного сектору. Брак наукового забезпечення законотворчого процесу спричинив надзвичайну недосконалість нормативно-правової регламентації реформаційних процесів. Унаслідок цього колгоспи та радгоспи було перетворено на колективні сільськогосподарські підприємства (КСП), належну їм землю та майно розподілено між працівниками, які згідно із законом мали право вилучити належні їм паї та вийти з господарства. Але через відсутність необхідного методичного забезпечення часто реорганізація здійснювалася з порушеннями чинного законодавства.

Другий етап формування аграрної політики — період з 2000 р. — відзначається комплексними змінами. Із прийняттям 3 грудня 1999 р. Указу Президента України № 1529 «Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки» розпочалася реальна приватизація землі шляхом перетворення формальних земельних паїв у приватні земельні ділянки, що мали конкретно визначені фізичні межі. Цей процес супроводжувався майже суцільною реорганізацією КСП і створенням на базі їхнього майна та приватних земельних ділянок селян нових організаційно-правових форм господарювання. У результаті в Україні сформувалася нова організаційно-правова структура сільськогосподарського виробництва, до якої входять приватні фермерські господарства, товариства з обмеженою відповідальністю, сільськогосподарські виробничі кооперативи, незначна частка акціонерних товариств, особисті селянські господарства.

Отже, в еволюції державної політики щодо захисту і підтримки незалежної України простежуються два етапи. На першому було частково лібералізовано ціни на агропродовольчу продукцію, значно скорочено обсяги державного замовлення, припинено планування обсягів виробництва, скасовано продовольчі субсидії і привілеї аграрному сектору. Політика тих років відзначалася застосуванням переважно адміністративних методів, успадкованих від

радянських часів. На другому етапі, з набуттям досвіду й розуміння ринкової трансформації, аграрна політика дедалі більше орієнтується на заходи єдиної аграрної політики ЄС.

Законом України «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року» серед цілей державної аграрної політики перше місце займає гарантування продовольчої безпеки [5]. Тією чи іншою мірою проблемі продовольчої безпеки приділяли увагу багато українських дослідників. Актуальні правові та економічні аспекти продовольчої проблеми в Україні досліджувались у працях О. Гойчук, М. Гребенюка, О. Дяченка, В. Жушмана, В. Єрмоленка, В. Курила, О. Овсієнко, О. Скидана, Т. Саблука, А. Статівки та ін.

У науковій літературі є різні думки з приводу визначення поняття продовольчої безпеки. Але в принципі суть їх одна — стабільне забезпечення населення якісними продуктами харчування у необхідному асортименті. Задоволення фізіологічних потреб людини якісними та безпечними продуктами харчування становить матеріальну основу біологічного, політичного, соціального та духовного існування людини, сім'ї, соціальної групи, держави, суспільства та людства в цілому. Виходячи з цього, саме поняття «продовольча безпека» можна розглядати на кількох рівнях: як продовольчу безпеку людини, як продовольчу безпеку країни і як продовольчу безпеку в глобальному масштабі.

В Україні продовольча безпека визначається як гарантована здатність держави незалежно від кон'юнктури світових ринків задовольняти потреби населення у продуктах харчування в кількості, асортименті та якості, що відповідають вимогам науково обґрунтованих фізіологічних норм, які забезпечують здоров'я та інтелектуальний розвиток людини. В останні роки рівень продовольчої безпеки України залишається низьким. Насамперед це стосується споживання м'яса, риби, яєць, молочних продуктів, плодово-ягідної продукції та винограду. Такий стан є результатом як суттєвого падіння обсягів виробництва, так і значного зниження рівня платоспроможності населення. Неповноцінність харчування призводить до поширення багатьох захворювань, зменшення природного приросту населення та тривалості його життя.

Основна функція держави в аграрній сфері полягає у створенні комплексу засобів економічного та правового характеру, зокрема створенні правової бази економічних відносин, яка дозволить налагодити стійку систему продовольчого забезпечення населення України.

Формування надійної системи продовольчої безпеки передбачає необхідність розробки національної агропродовольчої концепції, яка ґрунтується на науково зваженій і дієвій аграрній політиці.

В Україні проект Закону «Про продовольчу безпеку» розроблявся двічі — у 2004 та 2005 рр. Причому перший варіант проекту вносився Міністерством аграрної політики України на загальне обговорення, а другий (розроблений

на виконання відповідного доручення Кабінету Міністрів України) був розглянутий та взятий за основу Верховною Радою України. Проте жоден із зазначених законопроектів до цього часу так і не прийнято.

Проблема продовольчої безпеки має вирішуватися не лише на національному, а й на регіональному рівні. Це зумовлено нерівністю соціально-економічного розвитку окремих територій держави, що є наслідком значних відмінностей у природно-кліматичних умовах, виробничо-економічному потенціалі та ін. Більше половини регіонів країни можна віднести до аграрно орієнтованих з огляду на високу питому вагу сільського господарства у структурі регіональної економіки та частку сільського населення [12, с. 60].

Основними напрямками підвищення ефективності державної аграрної політики Україні є: а) удосконалення відносин власності (володіння, користування та розпорядження) на землю та інші засоби виробництва; б) удосконалення структури аграрного виробництва та розвиток нових організаційно-правових форм господарювання на селі; в) реформування ціноутворення з метою досягнення паритету цін на сільськогосподарську продукцію та промислові засоби виробництва; г) підвищення добробуту працівників села; д) забезпечення комплексного і сталого сільського розвитку.

Основними принципами, на яких базується сучасна аграрна політика, є: законність, державний протекціонізм сільського господарства, пільгове оподаткування та кредитування, удосконалення ціноутворення на сільськогосподарську продукцію [13, с. 12].

Висновки. Аграрна політика — це комплексна система стратегічних і тактичних принципів, цілей, засобів і методів науково-методичного, соціально-економічного, правового, екологічного та організаційного характеру, спрямована на гарантування продовольчої безпеки держави та сталий сільський розвиток. Аграрна галузь як жодна інша вимагає протекціоністської політики держави, коли регулювання відносин між сільським господарством та іншими сферами АПК буде здійснюватися переважно економічними методами. На сучасному етапі державне регулювання повинно надати аграрній політиці активного соціального напрямку та забезпечити державний протекціонізм стосовно села. Останній передбачає дотримання цінового паритету, пільгову податкову та кредитну політику, фінансову допомогу для підтримки сімейних селянських господарств та інших форм господарювання на селі. Для цього держава встановлює законні «правила гри», що регулюють відносини між усіма суб'єктами ринкових відносин у АПК.

ЛІТЕРАТУРА

1. Новичков В. И. Аграрная политика / В. И. Новичков, И. Б. Калашников, В. И. Новичкова. — М. : ИЦ «Маркетинг», 2001. — 288 с.

2. Економічна енциклопедія. — Т. 1. — К. : ВЦ «Академія», 2000. — 818 с.
3. Енциклопедія сучасної України. — Т. 1. — К., 2001. — 824 с.
4. Саблук П. Т. Основні напрями стратегії розвитку АПК України / П. Т. Саблук // Економіка АПК. — 2004. — № 12. — С. 3–15.
5. Про основні засади державної аграрної політики України : Закон України від 18 жовт. 2005 р. // Відом. Верхов. Ради України. — 2006. — № 1. — Ст. 17.
6. Про державну підтримку сільського господарства України : Закон України від 24 черв. 2004 р. // Відом. Верхов. Ради України. — 2004. — № 49. — Ст. 527.
7. Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві : Закон України від 17 жовт. 1991 р. // Відом. Верхов. Ради України. — 1992. — № 32. — Ст. 26.
8. Про сільськогосподарську кооперацію : Закон України від 17 лип. 1997 р. // Відом. Верхов. Ради України. — 1997. — № 39. — Ст. 261.
9. Конституція України : наук.-практ. комент. / редкол.: В. Я. Тацій, Ю. П. Битяк, Ю. М. Тодика та ін. — К. : Вид. дім «Ін Юре», 2003. — 808 с.
10. Скидан О. Законодавче забезпечення аграрної політики в Україні: проблемні питання / О. Скидан // Право України. — 2006. — № 4. — С. 52–56.
11. Бородіна О. М. Аграрна політика України: витоки, сучасний стан і нові можливості в контексті інституціоналізму та викликів глобалізації / О. М. Бородіна // Економіка України. — 2008. — № 10. — С. 94–111.
12. Скидан О. Продовольча сфера України в умовах глобалізаційних викликів / О. Скидан // Економіка України. — 2009. — № 11. — С. 53–65.
13. Жушман В. П. Опорно-логічні схеми з навчальної дисципліни «Аграрне право» та аграрне законодавство України : навч. посіб. / В. П. Жушман, Г. С. Корнієнко. — Х. : Одиссей, 2009. — 400 с.

ЭКОНОМИКО-ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ ГОСУДАРСТВЕННОЙ АГРАРНОЙ ПОЛИТИКИ УКРАИНЫ

Роздайбеда А. В., Белинская О. В.

Рассмотрены экономические и правовые аспекты современной государственной аграрной политики Украины. Исследованы и обобщены разные подходы относительно регулирования экономических отношений в отечественном агропромышленном комплексе. Обоснованы основные правовые принципы, направления и механизмы аграрной политики на современном этапе.

Ключевые слова: аграрная политика государства, продовольственная безопасность, юридические принципы аграрной политики.

ECONOMIC-LEGAL ASPECTS OF THE STATE AGRARIAN POLICY OF UKRAINE

Rozdajbeda A. V., Belinskaya O. V.

It is considered economic and legal aspects of a modern state agrarian policy of Ukraine. Different lines of thought concerning regulation of economic relations in domestic agriculture are investigated and generalized. The basic legal principles, directions and agrarian policy mechanisms at the present stage are proved.

Key words: a state agrarian policy, food safety, legal principles of an agrarian policy.